

Оксана ШЕВЧИШЕНА,
старший викладач кафедри педагогіки та психології
дошкільної і початкової освіти Хмельницького ОІППО
ім. Анатолія Назаренка, кандидат педагогічних наук

Відпрацювання психологічних здатностей вчителя до взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами

Кожна дитина, незалежно від етапу вікового розвитку, є унікальною та неповторною, а відтак, потреби кожної з них – специфічні, які потребують розгляду та вчасного реагування. Дитина з особливими освітніми потребами розглядається як особистість, яка відзначається тими ж правами, що й інші члени соціуму, але через особливості індивідуального розвитку їй важко адаптуватися в різних середовищах. Тому ця категорія дітей потребує особливих освітніх послуг. І саме комплексна допомога дітям з ООП дає змогу відстежувати зміни в їх особистісно-мотиваційній, пізнавальній, комунікативній та емоційно-вольовій сферах.

Конвенція про права дитини та Декларація про права інвалідів, що були прийняті Генеральною асамблеєю ООН, пріоритетними для дітей з особливими освітніми потребами назвали права на освіту, медичне обслуговування, професійну підготовку і трудову діяльність. Визнання нашою державою цих міжнародних документів підвищило увагу суспільства до проблем дітей з особливостями психофізичного розвитку, створення сприятливих умов для їхньої комплексної реабілітації та включення таких дітей в систему сучасних суспільних відносин [2].

Для забезпечення права на якісну освіту цих дітей міжнародна практика пропонує широкий вибір доступних форм здобуття освіти. Але в якості пріоритету, з точки зору державної політики, є реформування системи освіти, яке б дало змогу охопити навчання усіх дітей, незважаючи на відмінності; законодавчо визнати принципи інклюзивної освіти [2].

Збагачення професійної діяльності педагога потребує систематичного оновлення теоретичних знань, його готовності сприймати нові освітні виклики, а відтак, здатності демонструвати різноманітність практичних навичок, необхідних для забезпечення конструктивної взаємодії з різними категоріями школярів.

Однією з категорій дітей, яка потребує окремої уваги, як уже згадувалось, є діти з особливими освітніми потребами. Інклюзивні підходи до навчання і виховання цієї категорії дітей, за переконаннями В.Бондаря, можуть забезпечити їм досягнення успіху та можливість кращого життя [1]. Однак, як показує практика, чимало вчителів в силу певних обставин відчують труднощі у взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами, а відтак, не завжди виявляють готовність до співпраці в умовах інклюзивного навчання.

За переконаннями А.Колупаєвої, ефективність навчально-виховної чи корекційно-розвивальної роботи в інклюзивному середовищі значною мірою залежить від

скоординованих дій педагога та різнопрофільних фахівців (соціального педагога, психолога, медичного працівника, логопеда та ін.) [3].

На думку О.Гаяша, «Навчально-виховна і корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливими освітніми потребами має носити комплексний характер, охоплювати всі лінії їхнього індивідуального розвитку. Основними умовами і факторами, які сприяють просуванню психічного розвитку таких дітей, є їхня особиста діяльність і співпраця з дорослими. Навчання має носити практичну спрямованість, оскільки з даного боку доступна дитині діяльність (предметна, ігрова, комунікативна, трудова тощо) виступає джерелом знань про навколишній світ, з допомогою якого цей світ пізнається та перетворюється, з іншого – різні види діяльності забезпечують можливість використання та закріплення навичок, роблять їх здобутком кожної дитини, її власним досвідом, формують в неї вміння адаптуватися до соціального середовища» [2, С.5]. При цьому, як зауважує автор, «...види допомоги, які мають надаватися кожній дитині, носять індивідуальний характер, мають різну спрямованість і повинні тривати протягом усього життя» [2, С.5].

Відповідно, окрему роль у посиленні особистісно-професійних потенціалів педагогів (їх психологічних можливостей), необхідних їм для конструктивної взаємодії з даною категорією школярів, відіграє психологічна служба закладів загальної середньої освіти. Тому головною умовою вирішення згаданих питань є поступове введення вчителя у світ знань про психологію дитини з особливими освітніми потребами. Щоб подібні знання були конструктивними, необхідно забезпечувати систематизацію педагогічних проблем не тільки за логікою збагачення теорії, але й за логікою практичних дій вчителя в контексті роботи з дітьми з дітьми з ООП в умовах інклюзивного навчання.

Тому розгляд тих чи інших аспектів в руслі зазначеної тематики потребує, передусім, виявлення психологічної сутності проблем, а вже потім на цій основі – розкриття дидактичного забезпечення роботи з дітьми.

Психологу в роботі з учителями, які викладають в інклюзивних класах, доцільно наголошувати на наступному: взаємодія педагога з дітьми з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних класах, потребує від нього усвідомлення важливості такого напрямку роботи, як спостереження за когнітивними та особистісними можливостями даної категорії школярів.

Тому вважаємо за доцільне запропонувати схему спостереження за когнітивними та внутрішніми можливостями

школярів, які навчаються в умовах інклюзивного навчання і яку психолог, безумовно, може пропонувати педагогам.

Подібна схема спостереження буде виглядати наступним чином, зокрема:

1) Спостереження за динамікою прояву нервово-фізичного напруження дітей з ООП, які навчаються в інклюзивних класах. Перевантаження для даної категорії школярів, як відомо, є доволі небезпечним явищем. Відповідно, первинне ускладнення цієї категорії учнів може призводити до втоми, морального та емоційного виснаження, невпевненості тощо.

2) Спостереження за динамікою прояву особистісних можливостей школярів з особливостями психофізичного розвитку (пізнавальні потреби школярів, їхні емоційні реакції, особливості взаємодії з ровесниками, усвідомлення сильних сторін власної особистості тощо).

Результатом подібного спостереження має стати напруження педагогом спільно із психологом алгоритму психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП. Аналіз психологом запитів, які надходять від учителя щодо проблем, пов'язаних із його взаємодією з даною категорією школярів, має переходити у площину розширення арсеналу надання вчителем допомоги дітям з особливими освітніми потребами, які перебувають в інклюзивному просторі.

В якості окремих видів допомоги дітям з ООП, які перебувають в інклюзивному середовищі, можуть виступати: систематичне створення ситуацій успіху для дітей; допомога їм в опануванні системи відносин зі світом і самим собою; визнання вчителем різноманітності та специфіки потреб дітей з ООП, а відтак, створення та забезпечення умов для їх задоволення через узгодження різних форм та методів навчання. Окрім того, важливо, щоб в інклюзивних класах педагогом наголос робився на внутрішніх можливостях дитини, а не на її фізичних чи розумових особливостях. Як доводять дослідження, взаємодія з іншими дітьми має сприяти когнітивному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Вчителю важливо усвідомити і збагнути, що ці школярі потребують не жалю, а турботи, створення таких умов, за яких вона могла б реалізувати свій особистісний та когнітивний потенціали.

Що стосується взаємодії дитини з ООП з ровесниками, то, як відомо, сам факт її навчання в інклюзивному класі може уже виступати в якості своєрідного стресу (дитина відчуває значні хвилювання з приводу того, наскільки ровесники її будуть сприймати (в який спосіб буде здійснюватися взаємодія з ними)). Тому від педагога значною мірою залежить те, яка атмосфера буде забезпечена в класному інклюзивному середовищі (яким чином буде відбуватися взаємодія різних категорій дітей).

Звідси слідує, що супроводу потребує як дитина з особливими освітніми потребами, так і середовище, в якому вона перебуває (виховні заходи педагогів мають бути спрямовані на розширення в учнів уявлень про людську індивідуальність, про зміст понять, пов'язаних із людською дружбаю, підтримкою та взаєморозумінням, з людською повагою, а відтак, здатністю розуміти та цінувати один одного тощо).

Численні дослідження в галузі спеціальної педагогіки і психології підтвердили той факт, що правильно організована система навчання та виховання вказаної групи дітей дає свій позитивний ефект і призводить до їхнього значного просування в напрямку адаптації до життя у суспільному середовищі [3].

Як зазначають фахівці, без позитивного ставлення вчителя до дитини на успіх годі сподіватися. Педагог насамперед повинен підходити до учня не з позиції, чого він не може через свою особливість, а з позиції, що він може, незважаючи на наявну особливість в його розвитку [2]. За переконаннями О.Гаяша, «це дуже важливо, адже і сама дитина повинна навчитися сприймати свою особливість як одну із своїх якостей, що виокремлює її з поміж інших, і не більше того» [2, С. 6].

Тому психологу важливо пропрацювати з педагогами, які викладають в інклюзивних класах, таке питання, як сприйняття учня з особливими освітніми потребами з позиції самого вчителя. Відповідно, інформаційні повідомлення для педагогів мають зводитись до наступного: «У щоденній розмові в різноманітних типових ситуаціях ми схильні озвучувати фрази, змістовне наповнення яких може іноді заважати учневі з особливостями психофізичного розвитку проявити себе повною мірою. Це не що інше, як прояв у вчителя установок по відношенню до навчання та виховання даної категорії школярів. Кожна озвучена фраза може спонукати до прояву в дітей різноманітних станів, а відтак, до появи як позитивних, так і негативних наслідків. Наприклад, фрази типу «Я вірю в твої успіхи, однак для тебе виконання подібного завдання може виявитися надто складним...» («Ти налаштуй себе на те, що виконати подібне завдання тобі буде надто складно, тому будь готовий до невдачі...» тощо) можуть призводити до наявності у дитини почуття страху перед помилками, боязнь не відповідати очікуванням дорослих і т.д. Коротше кажучи, так звані «фобії невдач», закріплені у свідомості дитини, можуть поширюватися на інші ситуації, в результаті чого вона стає розгубленою та закомплексованою».

Психологу важливо працювати з установками вчителя та відпрацьовувати їх у процесі тренінгової взаємодії. В якості практичних завдань можуть виступати підбір відповідних фраз, які, образно кажучи, можуть мати місце під час спілкування та взаємодії вчителя з учнями з особливими освітніми потребами (налаштовувати вчителів на рефлексію стосовно того, які стани можуть у дитини виникати в результаті озвучених педагогом фраз (для прикладу: «Він (вона) не такий, як інші. Треба допомогти йому (їй) виконати подібне завдання...»; «Ти не рівняйся на інших. Кожний демонструє свої результати у відповідності до власних можливостей...» тощо).

Це завдання можна переводити у площину моделювання, розігрування різноманітних ситуацій, а відтак, стимулювати вчителів на аналіз позитивних (чи негативних) наслідків подібного стилю взаємодії, який може себе виявляти в контексті взаємодії педагога з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Виходячи із вище сказаного можна вважати, що основою вимогою до педагога є зміна свідомості, а саме: стереотипів у сприйнятті дітей з особливими освітніми потребами, своєї ролі та способів взаємодії з ними в умовах інклюзивного навчання. Суттєвими психолого-педагогічними принципами взаємодії вчителя з дітьми можна вважати: 1) інклюзивний простір – це організація вчителем освітнього процесу таким чином, який би враховував та задовольняв освітні потреби усіх дітей, які в ньому перебувають; 2) принцип цілісного розвитку особистості дітей з ООП (сфера спілкування, готовність до командної конструктивної взаємодії з ровесниками, готовність до реф-

лексії, а також працювати над власною «Я-концепцією»); 3) стимулювання розвитку в дітей цінностей пізнання власної особистості; 4) допомога дітям, які навчаються в інклюзивних класах, у набутті впевненості в собі, а також переконань в тому, що вони є рівноцінними та повнозначними учасниками освітнього процесу.

Для успішної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами вчитель інклюзивного навчання, асистент учителя повинні знати причини їхнього відставання, усвідомлювати необхідність у процесі формування знань і вмінь, опиратися на менш ушкоджені або збережені ланки їхньої особистості, вміти одночасно і допомагати, і вимагати, бути лагідними і рішучими, фіксувати увагу не на промахах і помилках, а на досягненнях, проявляти оптимізм і підтримувати віру у можливості дитини [2].

Педагогу важливо володіти вміннями та навичками психолого-педагогічної взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Однак компетентність вчителя визначається не лише обізнаністю у проблемах інклюзії, але й і готовністю переосмислювати нові підходи та напрямки роботи з дітьми з

ООП, які навчаються в інклюзивних класах, а відтак, розширювати арсенал практичних заходів, спрямованих на розвиток особистісного потенціалу цієї категорії школярів.

Використані джерела

1. Бондар В. Освіта дітей з особливими потребами: пошуки та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://WWW.-fl-life.com.ua/inclusion/?page_id=454.

2. Гаяш О.В. Поради вчителям щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивними навчанням: Методичні рекомендації. – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2014. 108 с.

3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: від інтегрування у школу – до інтегрування у суспільство // Формування готовності педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання: тематичний збірник праць / упоряд. А.А.Волосюк, Н.А.Басараба; С.С.Козловська; за заг. Редакцією А.О.Лавренчука. – Рівне: РОІППО, 2014.С. 5-14.

Лариса КАРЧЕВСЬКА,
директор КЗ «Кунівський ліцей Плужненської сільської ради»

Управлінська компетентність керівника ЗЗСО в організації інклюзивного навчання

Кожна дитина має право на рівний доступ до якісної освіти незалежно від статі, національності, особливих потреб. Інклюзивність — це включення всіх в систему освіти незалежно від їх фізичних, фізіологічних або інших особливостей. Попри декларацію цих засад, інклюзивне навчання дуже часто викликає нерозуміння у педагогів, батьків, учнів. І тому надважливим є створення у закладі таких умов, які б задовольняли всіх учасників освітнього процесу. Головну роль, беззаперечно, грає думка і позиція керівника закладу, який має згуртувати навколо реалізації інклюзивного навчання у закладі і педагогів, і учнів, і батьків. Директор відіграє ключову роль у створенні інклюзивного середовища, де всі учні, незалежно від їхніх особливостей, можуть повноцінно навчатися та розвиватися.

Отож, як може з'явитися інклюзивний клас? За заявою батьків заклад зобов'язаний створити інклюзивний клас в обов'язковому порядку. Дитина може прийти у перший клас з особливими потребами, а можуть особливі освітні потреби в учня бути виявлені під час освітнього процесу. Коли зусиль закладу освіти недостатньо, керівник закладу рекомендує батькам звернутися до ІРЦ для проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи. Керівнику закладу, педагогам потрібно знайти такі слова, пояснення батькам, щоб у них не виникав страх, сором, що з їхньою дитиною щось не так, чи не впаде на заклад якась тінь, що є інклюзія. На підставі висновку, складеного фахівцями ІРЦ, з урахуванням

виявлених у учня особливих освітніх потреб, організують психолого-педагогічний супровід, корекційну роботу тощо

На цьому етапі знання керівником закладу освіти нормативно-правової бази щодо організації ІОС — запорука реалізації усіх необхідних для цього кроків та налагодження якісного освітнього процесу. Орієнтація в законодавстві підсилює узгодженість дій, планування, контроль результатів, а також є беззаперечним захистом від дискримінації, упередженого ставлення до учня з особливими освітніми потребами, некомпетентних розпоряджень чи намірів тощо

Поняття інклюзії потребує формування середовища, участі всіх учасників освітнього процесу, а головне — якісного менеджменту і планування. Безумовно, умовою створення інклюзивного середовища є учні, яким потрібна підтримка, готовність решти учнів підтримувати дітей з ООП, а також підготовлений персонал і батьки та інші активні партнери-учасники процесу впровадження інклюзії в освіті. І не менш важливою умовою є наявність достатнього фінансування та доступної інформаційної, матеріально-технічної бази та інфраструктури.

Переваги інклюзивного навчання:

- Для дітей з ООП. Інклюзивне навчання дає можливість дітям з ООП навчатися та розвиватися в середовищі однолітків, що сприяє їхній соціалізації, самореалізації та кращій підготовці до дорослого життя.

- Для дітей без ООП. Інклюзивне навчання спрямовує дітей